

ÇAĞDAŞ ARAP DÜNYASINDA İSLAMİ YÖNETİM TARTIŞMALARI

Fehmi CED'AN

Türkçesi, Mehmet YOLCU

Yöneliş Yayınları: 13

1. Baskı: Haziran 1989, İstanbul

GİRİŞ

1922'de, Mustafa Kemal'in devriminden sonra **Vatanperver Türk Cemiyeti**, hilafet ve saltanatı birbirinden ayırmayı öngören bir karar çıkardı. Cemiyet söz konusu karar ile birlikte, bir grup fakih tarafından kaleme alınan bir beyanat da yayınladı. Fakihlerin bu beyanatu **"Hilafet ve Hakimiyet-i Milliye"** adını taşıyordu ve hem Türkçe hem de Arapça olarak yayımlanmıştı. Bu beyanat, ilke olarak hilafetin aslını inkâr etmiyor; bilakis kabul ediyordu. Ancak hilafetin pratik şartlarının Hulefa-i Raşid'in dönemi dışında hiç bir yerde gerçekleşmediğini ifade ediyordu. Raşid halifelerden sonra devreye giren halifelerin ise, **"Müslümanların başkanları"** olmaktan öte bir niteliklerinin bulunmadığını; onların velayetinin manevi değil, sadece idari velayetten ibaret olduğunu belirtiyordu. Beyanat, gerçek hilafet ile şekli ya da hükmi hilafeti birbirinden ayırmıştı. Bu hilafet türlerinden birincisi, biatın tüm anlamıyla tahakkuk edebilmesi için gereken tüm şartları ve nitelikleri taşıyan, kapsamlı ve mükemmel olan hilafettir ki; bu ancak, halifeyi bizzat ümmetin seçmesi yoluyla gerçekleşmiştir. İkincisi ise bu şartlardan tamamen soyutlanmıştır; zorla ve istila yolu ile gerçekleşmiştir. Artık bu idare şekli, aslında padişahlık ya da krallıktır, hilafet değil. Bu yapı, -Ömer b. Abdi'l-Aziz'in hilafeti hariç- Emeviler ve Abbasiler döneminde somut bir biçimde görülebilmektedir. Beyanatu kaleme alanlar, Eş'ari mezhebine mensup olan ve **"el-Mevakıf"** adlı bir kitap yazmış olan **el-İci**, söz konusu yapıtındaki görüşlerinden yararlanmışlardır: **"Müslümanların başına bir imam tayin edilmesi, imametın tüm şartlarını üzerinde taşıyan bir kişinin bulunması halinde vaciptir. Yoksa vacip değildir."**

Beyanat sahipleri bu cümleyi **"her halükarda bir şahıs tayin edilecek ve bir hükümet kurulacaktır. Yalnız buna 'hilafet', başkanına da 'imam' anlamında 'halife' denmez. Bundan dolayı da İslam ümmeti günahkâr olmaz"**(1) biçiminde yorumlamışlardır. Beyanatın son cümlelerindeki ifadelere göre gerçek hilafetin sınırlandırılması caiz değildir. Zira o, nebevi bir hilafettir. Şekli hilafete gelince, onu sınırlandırmak caizdir. Çünkü bu ikinci uygulamada hilafet, padişahlık ve krallık/iktidar ve otorite kavramlarıyla eşanlı olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamdaki hilafet türü, salt bir siyasi mesele ya da despotça bir uygulama olarak çıkmaktadır karşımıza. **"Bu son zamanlarda"** hilafeti sınırlandırmak, egemenliği, onun gerçek sahibi olması gereken millete vermek artık zorunlu bir görev haline gelmiştir.(2)

Aslında bu beyanat, **Mart 1924**'te hilafetin resmen kaldırıldığını ve onun yerine "**sivil**" ya da "**laik bir devlet**" yönetiminin getirildiğini ilan eden radikal karara zemin hazırlayabilmek için kaleme aldırılmıştı. Bu eylem, çeşitli İslam ülkelerinde; özellikle Mısır'da, Müslüman çevrelerin şiddetli tepkilerine ve zorlu direnişlerine neden oldu. Ancak, yine bizzat Müslüman çevrelerin içinden bazı kişiler de, söz konusu kararı sevinçle karşıladı. Kararı onayladıklarını ifade ettiler ve onu savunmak için ellerinden geleni ardlarına koymadılar. Onların bu tavırları da sonuçta yine daha farklı tepkilere yol açtı...

İşte tüm bu olaylar sonucunda, gerek İkinci Dünya Savaşı sırasında ve gerekse daha sonra bağımsızlıklarına kavuşan; ya da yeni kurulan "**İslam**" ülkelerinde, "**anayasalar**" kaleme alınırken "**devletin dini**" meselesi, ele alınması gereken temel sorunlardan biri haline gelmeye başlamıştır. Bunun yanında, dinin, siyasal düzende ne gibi bir yeri olacağı; ya da dinin, devletle ilişkisinin nasıl olacağı meselesi de özel bir önem kazanmaya başlamıştır. Bu meselelerin, olayları liberal, sekülerist; ya da nesnel bir yaklaşımla ele alan çağdaş Arap düşünürleri için herhangi bir problem oluşturmadığını belirtmemiz, garip karşılanmamalı. Zira onlara göre mesele ta baştan, dini olan ile siyasi; ya da dünyevi olan şeylerin kesinkes ayrılmasıyla çözümlenmiş bulunmaktadır. Din, bireyin sadece kendi manevi hayatını ilgilendirir. Nitekim modern devlet de temelde, bu ayrımı esas almıştır. Karşılaştıkları meseleleri ve kapsam içindeki kitleleri değerlendirirken de, söz konusu esastan hareket etmektedir.

Fakat toplumsal boyutlarından soyutlanmış ya da siyasal yol göstericiliğinden uzaklaştırılmış bir İslam anlayışının; sonuçta dinin gerçek işlevini yitirmesine neden olacağına inanan Müslüman Arap düşünürlere göre, bu mesele hiç de o denli basit bir mesele değildir. Sosyal düzenlemelerde ya da siyasal yönlendirmelerde etkisi sıfırlanmış bir dinin; İslam dinini temsil etmesi, gerçekten çok zordur. Hatta bunun olabileceğini düşünmek bile son derece saçmadır. Yalnız, bir yandan modern "**medeniyetin**" ortaya koyduğu büyük gelişmeler, diğer yandan İslam dünyasının geri kalışı, uygarlığının sınırlı boyutlara sıkışıp kalması, Müslüman uluslarının ve devletlerinin acizliği, gayretli Müslüman düşünürlerin ister istemez pek çok konuda çeşitli rahatsızlıklar duymalarına yol açmıştır. Çeşitli gelişmeleri, sosyal ve siyasal değişimleri kabullenmekte sürekli zorlanan selefi yazarların, sarılmakta bir sakınca görmeyecekleri geleneksel güven; artık, sözünü ettiğimiz türden Müslüman düşünürler için rahatlatıcı bir unsur olmaktan çıkmıştır. Bu Müslüman düşünürler için meseleyi basit şekilde çözümlenmek; yani İslam'ın siyasal ve sosyal fonksiyonlarını devre dışı bırakmak da, çıkar yol değildir. Müslüman Arap düşünürlerin bu çetin tartışmaya ilişkin deneyimleri 1924 yılından beri devam etmektedir. Bu deneyimlerin kimisinde meselenin özünden iyice uzaklaşmakla birlikte, kimisinde de meselenin özüne bir hayli yaklaşıldığı gözlenmektedir. Hatta denilebilir ki, bu deneyimlerin sahipleri, İslam'a kuşku götürmeyecek bir biçimde bağlı oldukları halde; kendilerini çelişkiye düşmekten, çoğu kez kurtaramamışlardır.

Bu deneyimlerin kimilerinde iş, "**radikal dini eğilime**"; hatta "**teokrasiye**" dek götürülmüştür. Tabii ki, bunların yanı sıra, meseleye daha net çözümler getirebilmeyi amaçlayan daha dengeli, daha mutedil akımlar da ortaya çıkmıştır.

- (1) Abdülgani Seni Bey, el-Hilafe ve Sultatu'l-Ümme, Türkçe'den tercüme, 1342/1924, s. 22
- (2) A.g.e. s. 66

DÜZENLEYEN
CELAL SANCAR
14.10.2016
ANKARA